

Ο Παναγιώτης Ι. Χατζής Καθηγητής – Φροντιστής Υποψηφίων Νομικής Φιλοσοφικής- Θεολογικής, Παντείου & Παιδ. Ακαδημίας

Έρευνα: Δημήτρης Συμεωνίδης JP, Δημοσιογράφος / Ανταποκριτής Ε.Σ.Ε.Μ.Ε. (Ένωση Συντακτών Ευρωπαϊκών Μέσων Ενημέρωσης)

Πάντως, όπως σημειώνει ο Λίνος Πολίτης, με την ανακάλυψη του Καιροφύλα «άλλαξε ριζικά ο χαρακτήρας του αφορισμού και χανόταν το υψηλό πατριωτικό του κέντρο», παρά ταύτα όμως, «ο στοχασμός βαθαίνει σε νόημα με την προσθήκη αυτή χωρίς και ν' αδυνατίζει το ελληνολατρικό του κέντρο»[13].

Ασφαλώς, οι συζητήσεις και οι ερμηνείες που δόθηκαν σχετικά με τον στοχασμό και την προσθήκη «ο altra cosa» ήταν πολλές και εκτενείς και δεν είναι δυνατόν να τις παραθέσουμε. Αυτό που μας απασχολεί εδώ, είναι να δείξουμε ότι ο Γιάννης Η. Χάρης, γνώριζε, αλλά για λόγους ιδεολογικούς απέκρυψε από τους αναγνώστες του πως από την Άνοιξη του 1943 έγινε μια σημαντική αποκάλυψη από τον Νικόλαο Τωμαδάκη, η οποία αντίστροφα οριστικά το κλίμα και έφερε ακόμα και τον Κώστα Βάρναλη σε αμνηχανία και θέση άμυνας:

Τεκμήριο Β' - Ο Ν.Β. Τωμαδάκης σε επιστολή του προς τον Κ. Βάρναλη, αποκαλύπτει ότι στα χειρόγραφα του Σολωμού σώζονται και οι δύο στοχασμοί:

ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ - ΚΡΙΤΙΚΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "Ο ΚΕΛΡΟΣ,,

ΔΙΑΦΟΡΑ ΛΡΘΡΑ

149

Και τώρα ας (δούμε το γράμμα του κ. Τωμαδάκη, που βάζει τέλος στη συζήτηση κ' ικανοποιεί τις δύο αντίθετες αντιλήψεις:

ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

«Για το σολωμικό εκείνο "Κλείσε μέσα, κλπ. δεν υπάρχει ζήτημα, όπως το θέσατε. Είμαι ο μόνος σύγχρονος, που είδα όλα ανεξαιρέτως τα χειρόγραφα του ποιητού για την έκδοση της 'Ακαδημίας. Λοιπόν, ο στοχασμός βρίσκεται στα χειρόγραφα δύο φορές: μιάν όπως τον έδημοσιευσε ο Πολυλάς και μιάν όπως ο κ. Καιροφύλας. Δε στέκει επομένως καμιά επίκριση κατά του Πολυλά που έδημοσιευσε χωρίς να περικόψει (και χωρίς μνεία της παραλλαγής) τον πρώτο στοχασμό. 'Η διόρθωση sacra cosa είναι ολόκληρα απαράδεκτη. Αυτή ή βεβαίωση δίνεται, για να τοποθετηθεί το ζήτημα όπου πρέπει».

«Αν είναι έτσι το πράμα σταματάει η συζήτηση για το ποιός στοχασμός είναι σωστότερος. Γιατί και οι δύο είναι σωστοί. Μένει όμως άνοιχτη η συζήτηση για το ποιός στοχασμός είναι ωραιότερος και καλύτερος. Κι αυτό το θέμα δεν είναι υπόθεση υποκειμενικού γούστου του καθενός, αλλά αντικειμενικής κρίσης».

Μιάν άπορία όμως δεν μάς έλυσε ο κ. Τωμαδάκης: 'Ο πρώτος στοχασμός (του Πολυλά) είναι γραμμένος με το χέρι του ποιητή (ελληνικά ή ιταλικά) ή μήπως από άλλο χέρι; 'Αν συμβαίνει το δεύτερο τότε θα μπορούσαμε ν' αμφισβηλούμε για τη γνησιότητά του — και το ζήτημα δεν τελειώνει».

Οι συζητήσεις και οι ερμηνείες που δόθηκαν σχετικά με τον στοχασμό και την προσθήκη «ο altra cosa» ήταν πολλές και εκτενείς και δεν είναι δυνατόν να τις παραθέσουμε.

(Κώστας Βάρναλης, «Σολωμικά», Κέδρος, Αθήνα 1987, σελ. 149-150)

Αν και ο Βάρναλης κάνει μια απέλπιδα προσπάθεια οπισθοφυλακής με το ερώτημα περί «αυθεντικού γραφέα», στην πραγματικότητα όμως ακόμα και αυτός παραδέχεται ότι η συζήτηση τελειώνει οριστικά: εφόσον υπάρχουν δύο στοχασμοί, τότε η συζήτηση περί νοθείας σταματά, και μετατίθεται στο «ποιός στοχασμός είναι ωραιότερος και καλύτερος».

Τι να σχολιάσουμε λοιπόν εμείς, για τον Γιάννη Η. Χάρη που θυμάται μετά από 70 ολόκληρα χρόνια να θέσει ξανά ένα τελειωμένο και ουσιαστικά ανύπαρκτο ζήτημα παραχάραξης, και να μας πει ότι δήθεν, αυθεντικός είναι μόνο ο

στοχασμός με την προσθήκη!;

Διότι 7 χρόνια περίπου μετά από τον Ν. Τωμαδάκη, και ο Λίνος Πολίτης επιβεβαιώνει ως αυτόπτης, ότι πράγματι, το χειρόγραφο αρ. 25 της Ακαδημίας Αθηνών, περιέχει τον στοχασμό του Σολωμού όπως τον παράθεσε ο Πολυλάς, χωρίς την προσθήκη «ο altra cosa»:

Τεκμήριο Γ' - Ο Λίνος Πολίτης στα 1950 επιβεβαιώνει ότι υπάρχει χειρόγραφο με την επίμαχη φράση χωρίς την προσθήκη, το οποίο μπορεί να χρονολογηθεί στα 1835:

Σολωμικά παραλειπόμενα

1547

Για τη σωστή σημασία της παραλλαγής και της προσθήκης του altra cosa σήμερα έχουν πιά, ελπίζω, ξεκαθαριστή τα πράγματα *): ο στοχασμός βαθαίνει σε νόημα με την προσθήκη αυτή χωρίς και ν' αδυνατίζει το ελληνολατρικό του κέντρο. *Όσο για τις κατηγορίες εναντίον του Πολυλά, υποστηρίχτηκε, σωστά, πως δε μάς έδινε κείμενο του Σολωμού, παρά άπλωσε ανέφερε έναν στοχασμό· υποστηρίχτηκε ακόμα — κάπως δειλά, είναι ή αλήθεια — πως ίσως ο Πολυλάς να είχε μπροστά του άλλο χειρόγραφο του Σολωμού με παραλλαγή του στοχασμού όπως τη δημοσίευσε. Την τελευταία αυτή υπόθεση ακριβώς επιβεβαιώνει ένα (ιδιόγραφο του Σολωμού που έμεινε άγνωστο ως τώρα και που αποκαθιστά πέρα ως πέρα την εφυσαιδισία του Πολυλά.

*Ανάμεσα στα σολωμικά χειρόγραφα της 'Ακαδημίας 'Αθηνών *), ο αριθμός 25 είναι ένα δωδεκάσελιδο τετράδιο με γραμμένες μόνο τις δυο πρώτες και την τελευταία σελίδα. 'Εκεί ανάμεσα σε πρώτα σχέδια του Β' Σχεδιασματος των 'Ελευθέρων Πολιορκημένων βρίσκεται και το στοχασμό διατυπωμένον ως εξής: Chiudi nella tua anima la Grecia, ti sentirai fremere per entro ogni genere di grandezza... E sarai felice. Δηλαδή (χωρίς ο altra cosa): Κλείσε μέσα στην ψυχή σου την 'Ελλάδα· θα αισθανθής να λαχταρίσει μέσα σου κάθε είδος μεγαλείου — και θάσαι ευτυχισμένος.

Το χειρόγραφο, είπαμε, περιέχει πρώτα σχεδιάσματα των 'Ελευθέρων Πολιορκημένων (Β' Σχεδ.)· ακόμα κι' από τον γραφικό χαρακτήρα μπορούμε να το τοποθετήσουμε γύρω στα 1835. Το χειρόγραφο του κ. Καιροφύλα (άλλοτε Τεκτονική Στοά χφ 9, αρ. 12, σήμερα 'Εθνική Βιβλιοθήκη αρ. 9, Φ 99), ένα λυτό φύλλο, περιέχει στίχους του Γ' Σχεδιασματος, πρέπει λοιπόν να το τοποθετήσουμε μιά δεκαετία αργότερα, γύρω στα 1845—1850. Είναι φανερό πως η προσθήκη ο altra cosa φανερώνει ένα βάθεμα του άρχικού στοχασμού· την ίδια έρχη ο Σολω-

ΛΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

(Λίνος Πολίτης, «Σολωμικά Παραλειπόμενα», Νέα Εστία, τεύχ. 562 (1 ΔΕΚ 1950), σελ. 1547β)

Είναι λοιπόν σαφές ότι σύμφωνα με τον Λίνο Πολίτη, η «ευσυνειδησία του Πολυλά» αποκαθίσταται πέρα ως πέρα. Θα έλεγε όμως τα ίδια ο Πολίτης και για την «ευσυνειδησία» του Γιάννη Η. Χάρη που απέκρυψε εντέχνως από τους αναγνώστες του την αλήθεια;

Μισές αλήθειες προς τους αναγνώστες από τον Γιάννη Η. Χάρη

Όπως καταλάβαμε, οι ιδεολογικές εμμονές του Γιάννη Η. Χάρη δεν αντέχουν έναν Σολωμό που να είναι και παγκόσμιος αλλά και εθνικός. Γι' αυτό υποχρεώνει τον σπουδαίο ποιητή να μπει μέσα στο διεθνιστικό καλούπι που του έφτιαξε, εξαφανίζοντας, διαγράφοντας, λογοκρίνοντας, τον στοχασμό που πα-

ρήγαγε στα 1835. Ο Γιάννης Η. Χάρης πετά με ευκολία στα σκουπίδια κομμάτια από τη ζωή του Σολωμού, και θέλει να τον υποχρεώσει να μην έχει αυθεντικό παρόν, αυθεντική σκέψη, αυθεντικά αισθήματα και αυθεντικούς στοχασμούς στα 1835... Ο Γιάννης Η. Χάρης επειδή έτσι βολεύεται, «επιτρέπει» στον Σολωμό να έχει συγκεκριμένους μόνο στοχασμούς και αν τυχόν θεωρήσει ότι οι στοχασμοί του ποιητή είναι «λάθος», τότε αυτοί θα πρέπει είτε να «διορθωθούν», είτε να πεταχτούν...

Όμως ο Σολωμός στα 1835 ήταν 37 ετών, ωριμότητας, και κυρίως ελεύθερος να στοχάζεται χωρίς να τον λογοκρίνει ο κάθε Γιάννης Η. Χάρης. Ακόμα και ο Βάρναλης, που με τόση σφοδρότητα επιτέθηκε στους υποτιθέμενους παραχαράκτες, κατάλαβε ότι ήταν υποχρεωμένος να μιλήσει για δύο στοχασμούς και να σεβαστεί ολόκληρο το παρόν της διαδρομής ενός δημιουργού, που μπορεί να στοχάζεται αυθεντικά κάθε στιγμή, χωρίς να είναι διόλου υποχρεωτικό κάθε προσθήκη να ταυτίζεται είτε με αυτοδιόρθωση, είτε με αποκήρυξη των προηγουμένων, επειδή το έτσι το απαιτεί η ιδεοληψία του Γιάννη Η. Χάρη.

Ο στοχασμός του 1835 είναι ένας αυθεντικός Σολωμός, και ο στοχασμός του 1845-1850 είναι επίσης ένας αυθεντικός Σολωμός, και όπως είδαμε να σημειώνει ο Βάρναλης, δεν μπορεί παρά να είναι και οι δύο σωστοί.

Αν λοιπόν ο Γιάννης Η. Χάρης θέλει να κάνει διορθώσεις στις ζωές και τις σκέψεις των ανθρώπων, ας τις κάνει καλύτερα στον εαυτό του και ας αφήσει τους άλλους ήσυχους. Και κυρίως, να μην εξαπατά τον κόσμο. Διότι ο Γιάννης Η. Χάρης γνωρίζει καλά την ιστορία του συγκεκριμένου στοχασμού. Γι' αυτό, στην εφημερίδα «Τα Νέα», στις 29-10-2005, δανειζόμενος την τέχνη της Πυθίας, είχε γράψει ότι το «ο altra cosa», ο Σολωμός το «είχε προσθέσει [...] εκ των υστέρων».

Φυσικά, έτσι όπως το ψελλίζει, ο ανυποψίαστος αναγνώστης δεν μπορεί να καταλάβει τίποτα.

Ο Γιάννης Η. Χάρης ούτε στα 2005, ούτε στα 2013 ξεκαθάρισε στους αναγνώστες του ότι η προσθήκη δεν έγινε λίγα λεπτά, ή λίγες ώρες μετά, ώστε να θεωρηθεί «διόρθωση», ούτε μιλάμε για κάποιο «λάθος» που θα το βρούμε στα χειρόγραφα σβησμένο και διορθωμένο ή ξαναγραμμένο από πάνω με το μολύβι. Η προσθήκη έγινε σε μια νέα διατύπωση, από 10 έως και 15 ολόκληρα χρόνια μετά, πράγμα που σημαίνει ότι ο ποιητής επέτρεψε να διατηρηθούν και οι δύο διατυπώσεις ως γνήσιο πνευματικό του έργο. Γι' αυτό, ορθά, ακόμα κι ο Βάρναλης, μιλά για δύο αυθεντικούς στοχασμούς, η ύπαρξη των οποίων κλείνει κάθε συζήτηση περί λογοκρισίας, νοθείας και παραχάραξης.

Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή